

УДК 27-526.1-035.3-045.44]:27-72-549

Олег БОЛЮК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8292-202X>

ФУНКЦІОНАЛЬНА, ТЕКТОНІЧНА, СИМВОЛІЧНА СТРУКТУРИ ДЕРЕВ'ЯНОГО ОБЛАДНАННЯ ЦЕРКВИ У ПРОСТОРИ ТАЇНСТВА ЄВХАРИСТІЇ

Систему дерев'яного обладнання християнського храму поділяємо на декілька локацій, визначення яких обумовлене літургійною чинопослідовністю, требними молитвами та іншими релігійними практиками, господарськими справами. Особливе місце займає простір Таїнства Євхаристії, який збігається з абрисами святилища і поширюється до солеї перед іконостасом. До цього простору належать такі типологічні групи обладнання: головний жертвник, дарохранилище, проскомидійник, горне сідалище, запрестольна ікона, напрестольний хрест, благословенний хрест. У статті вибірково розглянуто кожен з типологічних груп обладнання на рівні церковно-ужиткової, столарно-конструктивної та образно-символічної структур.

Ключові слова: церква, літургія, обладнання, функція, тектоніка, символ, структура.

*Sacrum*¹ християнського середовища спонукає зводити на обраному місці видиму рукотворну споруду Божого Дому — церкву, внутрішній устрій якої обладнано необхідними конструкціями, що мають певне призначення та містять глибоку символіку. Інтер'єр храмів східно-візантійської деномінації складають кілька умовно автономних просторів, пов'язаних з богослужбовими відправами й требними молитвами, а також використовуються для зберігання церковних речей. Упродовж планувально-просторового розвитку християнського храму специфіка перелічених його основних призначень зумовила систему усталеного ужитку кожної локації інтер'єру. Більшість з них є поліфункціональними. Їх використання безпосередньо пов'язане із предметним середовищем. Необхідними предметами обладнують практично усі приміщення християнської будівлі. А вони, у свою чергу, становлять цілісне облаштування української церкви, яке містить функціональну, тектонічну й символічну структури. По суті, вони відображають доктринально-теологічні засади, позначені релігійно-конфесійними маркерами, містять історико-стилістичні особливості й естетично-декоративні ознаки. Серед усього просторового обладнання української церкви така багаторівнева характеристика особливо властива для дерев'яних предметів.

У церкві окремі дерев'яні предмети мають стаłe місце, визначене канонічними приписами певної християнської деномінації, узгоджене з організацією комфортних комунікативних зв'язків громади і духівництва, нав'язане естетично привабливою композиційною схемою їх розташування. Розміщення більшості дерев'яних виробів у церковному інтер'єрі впливає на їх художнє оформлення. Така закономірність особливо притаманна для габаритних пристінних конструкцій, меншою мірою — для предметів, головним фасадом розвернутих до громади. Наприклад, пристінні бокові вітари не оздоблюють з тильного фасаду. Інколи такий спосіб властивий і для головного жертвника.

Питанню функціонального призначення облаштування церкви присвячено багато літератури як теософського спрямування, богослужбових тлумачень, так і мистецтвознавчих, історико-культурних розві-

¹ Сакрум (з лат. *Sacrum*) — священне реальне середовище, яке у поєднанні із величально-піднесеним станом душі людини, її розумінням й сприйняттям божественного Абсолюту формує просторову ікону.

док, тому усіх перелічити їх немає можливості й потреби [1; 12; 17—18; 22; 31—33; 39; 44]. Короткі відомості про використання церковного обладнання подають спеціалізовані друковані й електронні словники, довідники та енциклопедії, матеріали конференцій [10; 11; 19; 27; 34; 36].

Проте автор статті вважає, що у публікаціях, усе ж, не представлено синтезованого бачення трьох основних структур дерев'яного облаштування українських церков — функції, тектоніки, символіки, які належать до простору Таїнства Євхаристії. Така ситуація підтверджує актуальність пропонованої розвідки та, водночас, засвідчує потрібне доповнення у цьому напрямку досліджень.

На підставі багаторічних результатів вивчення обладнання християнського храму пропонуємо його частини умовно визначити певними локаціями та атрибутами. Їх визначення обумовлене літургійною чинопослідовністю, требними богослужбовими обрядами, зокрема простором Таїнства Євхаристії. Означений простір збігається з абрисами святилища і поширюється на солею перед іконостасом, на яку з вітварної частини виходять священник зі Святими Дарами на Малому і Великому Вході та диякон зі свічкою. До простору Таїнства Євхаристії із системи дерев'яного церковного обладнання належать такі типологічні групи: головний жертвник, дарохранильниця, горне сідалище, запрестольна ікона, напестольний хрест, благословенний хрест. Проскомидійник також залучений у названий простір, хоча користуються ним під час першої частини Служби Божої — Проскомидії.

Традиційно внутрішній простір західноукраїнської християнської будівлі, зведеної з деревини, чи мурованої, становить святилище, неф (нава), притвор. Додатковими приміщеннями часто є захристя та ганок (зовнішній притвор), й над бабинцем, як верхній ярус, — хори чи емпора, дзвіниця [34, с. 154—156, 174].

Святилище (вітвар, светилице, Святе(є) Святих, «хор», «вищий хор»; пресвітерія; пресвітерія; пресвітерії, пресвітеріум; абсида, апсида) відмежована вітварною перегородкою або в окремих греко-католицьких церквах становить відкритий до нефу простір [26, 2 Хр.5:7; 27, с. 52—53; 34, с. 28—29, 82—83, 320—231, 350]. В останньому варіанті святилище відділяє, як властиво для ка-

толицьких святинь, — своєрідну триумфальну арку вгорі чи (ще й) внизу невеликий парапет з проходом-канцелі (*cancelli*²), що раніше інколи називали «бальясами», «бальясками» (від назви архітектурно-оздоблювального елемента) [40, с. 73].

Арочний отвір формує сама конструкція будівлі: знизу він обмежений підлогою святилища чи нефу або на певній висоті від неї — балкою-стяжкою північної й південної стін церкви; вгорі зазвичай округлий отвір утворений перекриттям. Винахід й використання такої попружної арки колосально важливі — це уможливило реалізувати одну із епохальних архітектурних ідей. Геніальність конструктивного рішення під час будівництва храму полягає у доцільному переході із форми призми плануально-просторового об'єму до його півсферичного перекриття. При цьому досконало враховується опір матеріалів: арки з опорними стовпами рівномірно несуть вагу купола й не завалюються, руйнуючи будівлю. Найвідомішою пам'яткою загальнолюдського значення із використанням такого архітектурно-конструктивного прийому є Собор Святої Софії у Константинополі, який став взірцем для багатьох храмів християнського світу [49].

Етимологія латинського слова «арка» дослівно тлумачиться як «скриня». Відповідно навіюються паралелі смислових значень: арка-скриня — скриня Завіту — Храм як скриня-сховище християн. Тут можна розвинути доволі розгалужену інтерпретацію символіки скрині, відповідно й арки як площинно-графічного її зображення.

Принагідно зауважимо, що попружну арку, яка є конструктивним елементом храму, що інколи обмежує «паруси-вітрила» підкупольного барабану, поляки називають «*tęcza*» — «райдуга», «веселка». Хоча етимологія цього слова, як відомо, бере початок від іншого природного явища «туча» — «хмара». Це навіює думку, що арка може символізувати також ореол хмар, серед яких відкривається для християн святилище — Небесний Єрусалим (Рай, Сіон), до Якого, згідно з Новозавітними текстами, вірні потраплять тільки через наслідування Христа й дотримання Його вчення. Візуальним посиленням такого припущення може бути фігуративне Розп'яття, ін-

² Канцелі (з італ. *Cancelli*) — ворота, очевидно, у римокатоликів це місце й назва є аналогом царських врат у церквах східного обряду.

Іл. 1. Арка-виріз апсиди церкви св. пр. Іллі 1898 р. с. Тишів Воловецького р-ну Закарпатської обл. Фото О. Болюка. 2009 р. Публікується вперше

коли з Предстоячими (Пристоячими), яке у костюлах встановлюють на балці під триумфальною аркою-райдугою у нефі.

У церквах східного обряду попружна арка також існує. Однак вона переважно прихована високим іконостасом і не несе глибокого символічного значення, адже власне сама вівтарна перегородка увібрала практично увесь символізм християнства і, навіть, до певної міри універсальний синкретизм вірувань.

Звертаємо увагу на історичний і творчий факти інспірацій — невимушених навіювань, осмислених взорувань чи відвертих запозичень чужорідних прийомів будівництва на прадавніх українських теренах. Попружні арки, притаманні архітектурі Близького Сходу, згодом цілого Середземномор'я, стали використовуватись у церквах Русі-України, очевидно, спочатку кам'яних, а небавом і дерев'яних.

У східній частині храму відбуваються найважливіші священнодійства Літургії, тому доступ до святилища, окрім служителів церкви, суворо заборонений не тільки під час богослужб. Простір цього *sanctuarium*³ чи загалом *sacrum* християни пильно оберігають. Відтак як сама релігійна споруда вірних Христу, так і більшість предметів її опорядження, окрім практичної користі, художньо-естетичної мови, місять семантичне значення, виражене завдяки алегоричному, метафоричному, символічному засобам, що стверджує й візуально ілюструє догми християнської віри [29, с. 243—261].

³ Санктуарій, санктуаріум (з лат. *Sanctuarium*) — святилище, видиме місце перебування Бога, Його земна Оселя.

Увесь християнський храм символізує Дім Божий, де присутній Творець. Усередині будівлі Його власне містичне перебування відносять до пресвітерії, тому й називають це приміщення, перетлумачивши з гебрайського Кодешха-Кодашім (івр. קֹדֶשׁ קֹדֶשׁ־הַ — «Святеє Святих» [26, 2М26:33]. Це пов'язано з біблійною назвою скинії, де зберігали старозавітний ковчег свідцтва й звідки промовляв Господь до Мойсея, згодом Аарона та наступних священників [26, 3М1]. Тому при дозволеному вході вірних в абсиду виключно через дияконські двері, кожен, хто переступає межу вівтаря, знаменує себе тричі знаком хреста.

Окрім вівтарної перегородки, однією із функцій якої є власне відмежовувати-перегороджувати святилище, своєрідним просторовим облямуванням отвору невисоких іконостасів, особливо у церквах другої половини ХІХ—ХХ ст. бувають фігурні силуетні вирізи. В їхніх округлих профільованих виступах вгадується декор традиційного житла, особливо порталів, та місцевого ужиткового мистецтва. Прикладом заміни первісного художнього задуму вторинним оформленням може бути арочний отвір вівтаря тридільної церкви св. пр. Іллі 1898 р. побудови для громади с. Тишів Воловецького р-ну Закарпатської обл. [7]. Декоративні опуклості арки апсиди, які мали бути відкритими для огляду з нефу, тепер закриває суцільна стіна вівтарної перегородки.

У центральній частині святилища інколи монтують підвищення на одну сходину для престолу, — приділ, пределу (*predella*) або супеданеум (*suppedaneum*)⁴. У західному обряді християнства супеданеумом головною називають горизонтальну перекладину Розп'яття, на яке опирались ноги Розп'ятого.

Існування такої конструкції у святилищі розуміється ще як символ вищості Господа, Який перебуває на престолі, над Його творінням. Подібно цьому символу верховенства образ Бога, втіленого у Його Синові, часто зображують на іконах чи стінописі. В окремих храмах, окрім супеданеума навколо престолу, перед іконостасом є підвищення на одну—три сходини, назване солеею (від лат. *solus* — один, від одноосібного виголошення молитов, проповіді священнослужителем у ті моменти богослужінь, коли

⁴ Супеданеум (з лат. *Suppedaneum*) — невелика перекладина у нижній частині хреста для ніг розп'ятого, щоб продовжити його передсмертні муки.

паства уважно його слухає). В інших церквах є лише вона, без підвищення у вівтарі. З таким ступінчастим поділом приміщення потрібно пов'язувати ще одну назву святилища-пресвітерія — «вищий хор», де незримо співають ангельські чини на Славу Божу разом з правлячим богослужбу священником, на відміну від нижчого рівня «нижнього хору», — кліросу, де раніше зазвичай співали хористи, котрі тепер розміщуються переважно на балконі-хорах внаслідок еволюції інтер'єру храму. Обидва види підвищень, зазвичай виготовлені з деревини, не оздоблюють, а у випадку мощення підлоги на цементі, використовують керамічні плити з різноманітними малюнками, що не обов'язково пов'язані із християнською символікою, як це було властиво для середньовічних храмів Європи.

В апсиді на супеданеумі, згідно з каноном, розміщують посередині нерухомо головний престол (престіл, алтар, вівтар, олтар, жертвник, трапезу) [20, с. 481—482; 27, с. 196] — конструкцію, без освячення якої не може відбуватись жодна Літургія східного обряду. Він є одним із основних освячених предметів всередині храму у вигляді чотирикутного рівностороннього дерев'яного стола [26, 2М.27]. Згідно з Господніми настановами, даними Мойсеєві на Сінаї, головний жертвник повинен бути зробленим з дерева акації по п'ять ліктів з кожного його боку, три лікті — висоти [26, 2М.27:2]⁵.

В існуючих українських церквах цих вимог повсюдно не дотримано, що пов'язано не тільки зі зміною габаритів святилища. У свою чергу розміри будівлі залежали від підготовленого матеріалу та спроможністю громади придбати його. Престоли тутешніх церков виготовляли не з акації, а з порід місцевих дерев, зокрема дубу й липи, які вважались «чистими», священними, очевидно ще з-перед християнських часів. Кутові столярні з'єднання боків головного жертвника у вигляді правильної призми практикувались різноманітні: від простого потаємного шипа до складного шухлядного з «ластівчиним хвостом».

В українських церквах відомі престоли двох типів: столоподібна конструкція (як поширений варіант — із виступами-«ризалітами» на кутах⁶) та

Іл. 2. Престол поч. ХХІ ст. церкви св. Арх. Михаїла 1843 р., с. Поліське (Погорілівка) Березнівського р-ну Рівненської обл. Фото О. Болюка. 2009 р. Публікується вперше

тектонічно подібна конструкція із ківорієм — найчастіше купольним накриттям із чотирма колонами-паракітонією [26, 2М.27:1; 19, с. 37].

Престол може бути виготовлений з плениць, брусів, дощок, які з'єднані по кутах брусами-опорами, зверху — широкою стільницею, що загалом наближує його до форми куба або інколи він має фігуративні вирізи бокових площин, звужені ближче до підлоги. На початку III тисячоліття трапляються дерев'яні престоли, на боках яких вставлені карбовані на міді чи іншому металевому сплаві зображення Новозавітних сцен.

У головному вівтарі минулих століть зі східного його боку могли бути дверцята для переховування церковних речей, хоча це суперечить призначенню жертвника. Так само тепер заборонено позаду престолу поруч з ним мурувати приямок — «морське» (морське, піскину, таласідіон [25, с. 79; 48, с. 58—59; 50]) для вмивання рук перед Літургією, зливу решток води, вкладання вати та інших використаних освячених речей, що трапляється ще в окремих давніх храмах. У нових церквах для «морського» роблять нішу біля північної стіни апсиди або в паламарні.

Боки дерев'яної конструкції, як і передню її частину — антипедіум⁷, не декорують у випадку накрит-

його міддю». Треба розуміти, що із жертвника, згодом престолу, такі виступи трансформувались у стовпи-паракітонію, об'єднавшись із опорами завіси, утворивши разом ківорій.

⁷ Антипедіум (антипендіум, антипедій, антиподіум; буквально з лат. Antependium) — тлумачиться як «повіше-

⁵ У давніх євреїв «ліктем» були два варіанти міри — 40 і 48 см.

⁶ Тут сказано: «І поробиш роги його на чотирьох кутах його — із нього нехай будуть роги його. І пообкладаеш

тя їх церковними обрусами. Престоли ХХ—ХХІ ст. «одягають» переважно так, що боки його не накріті. Тоді тут декор художнього дерева проявляється у різноманітних профільованих, інколи рельєфно різьблених рамах, що оточують зображення на антипедіумі; багетних поясах, які підкреслюють форму конструкції у вигляді невеличких фризів біля стільниці (престольної дошки) та на профільованому цоколі; рельєфних накладках із зображенням стилізованої рослинності (квітів, листя, пуп'янків, пагонів); кольоровому рішенню престолу із золоченими деталями.

Окремі з них містять намальовані олією біблійні сюжетні зображення: наприклад, «Воскресіння», «Моління о Чашу» у церкві Архангела Михаїла 1909 р. с. Яворова Турківськогор-ну, майстер храму Комар з м. Долини; «Тайна Вечеря», «Жертвоприношення Авраама» на боках престолу поч. ХХІ ст. новозведеної церкви св. Юрія с. Сянки Турківського р-ну; зображення евангелістів (церква св. Параскевії Сербської 1991 р. с. Топільниця Долішня Старосамбірського р-ну) або християнську символіку — пальму, хрест (церква Різдва Богородиці 1876 р., відновлена 1923 р. с. Розлуч Турківськогор-ну); «Жертвоприношення Ноя», «Покладення до Гробу Тіла Ісуса Христа» — на антипедіумі престолу 2005 р. церкви св. Параскевії Сербської 1781 р. с. Тисовиця Старосамбірського р-ну). Важливо зауважити, в останній церкві перед встановленням нового престолу, згідно з інформацією місцевих парохів й паламаря, було відкрито старий, всередині якого містився камінь із горизонтально кріпленим на ньому півкругляком. Тут було нанесено олійною фарбою напис: «Б—1681—Д—1780» та «Б—1905—1978». Перше датування уможливує припускати, що, принаймні, східна частина храму збереглась не з 1781 р., як датують будівлю загалом, а з 1681 р. [4].

У латинському обряді престол має дещо відмінну конструкцію і переважно зводиться з каменю, мармуру, як це властиво подекуди церквам Закарпаття, оскільки тут є можливість використати місцевий матеріал для встановлення головного жертовника храму із цільної брили [27, с. 196].

ний раніше» і розуміється як один з видів параментики (церковної білизни), фронтальний (лицевий) вівар — *palliumaltaris*; або у довільному перекладі — «проти стопи», тобто навпроти стіп священнослужителя, який стоїть на пределі й адорує перед віварем.

Семантика головного жертовника вбачається у матеріалі, формі, декорі. Так, його кубічну форму пов'язують з посталями чотирьох канонічних евангелістів із їх атрибутами (ангел, віл, орел-фенікс, лев), символіко-образне трактування яких дозволяє продовжити асоціативний ряд: чотири сторони світу, стихії-елементи, основні типи людського темпераменту, що утворюють зміст сфінкса (знати — сміти — хотіти — мовчати), заміною яких у християнстві є принаймні два із дев'яти ангельських чинів — Престоли та Тетраморфон. Згідно з настановами іконографії церковного живопису, поданими у «Єрмінії» Діонісієм Фурнографістом, головна конструкція церковного облаштування зображується «як вогняні колеса з багатоокими крилами навколо, вставлені одні в одних, що утворюють царських престол» [26, Іс.6:1]; а Тетраморфон — «шестикрилий ангел, що має навколо голови вінець, обома руками тримає евангеліє біля грудей. Серед двох крил, простертих поверх його голови, пишеться орел, а поруч правого крила біля плеча — лев, а поруч лівого, також біля плеча, — віл. Ці тварини дивляться ввєрх, а кігтями й стопами своїми тримають евангеліє» [16].

Престол призначений для відправ священником над ним божественної Літургії, зокрема приношення безкровної жертви Нового Завіту (звідси інша назва його — «жертвник») у вигляді Хліба і Вина як символів Тіла і Крові Христових на згадку про Ісусове вчення на Тайній Вечері (звідси ще одна назва — «трапеза»). Символізує одночасно вищий Божий світ, ясла Ісуса, Гріб Господній, і є головним священним місцем цілого храму. Як і «горне сідалище», престол відображає ідею Етимасії — приготовленого престолу для другого пришестя Царя Всесвіту [27, с. 87—88]. Тому в усіх християнських віросповіданнях, окрім реформістських течій, престол є «серцем» сакрального простору будівлі.

Православний обряд зберіг традицію розміщувати в інтер'єрі лише нерухомі престоли, на відміну від костьолів, де, крім стаціонарних головного віваря (*altarefixum*) та бічних, уживають переносний (*altareportatile*) — невелику кам'яну плиту, освячену незалежно від її основи [42, с. 32—37; 48, с. 89—90]. Відповідником католицького портативного престолу у православ'ї є переносний антиминос, який використовують поза церквою [25, с. 23].

Над престолом зводили киворій (киворій, киворіон, ківоріон, сінь, сень, піднебесне, поднебесное, балдахін) [2; 13; 20, с. 266—267; 34, с. 359], як зазначалось, ще у романських храмах, що залишилось досі поширеним в окремих святинях як східного, так і західного обрядів й має символічне та декоративне значення, втративши практичну функцію. Християни усіх віросповідань виготовляли найчастіше його з дерева, рідше — мармуру або металу. Для киворіїв українських храмів переважає аналогічне застосування матеріалу.

Киворій символізує небозвід над землею (звідси — піднебесне, поднебесное) — жертвником, на якому приноситься Богові жертва. У латинських храмах киворії, окрім головного жертвника, могли увінчувати також бічні вівтарі, хреціальницю (хрестильницю, купіль), а над гробом або релікварієм святого таку конструкцію називають конфесією [15, с. 96]. Потрібно зазначити, що не в усіх західноукраїнських церквах зустрічаються «сіні». Локально поширеним варіантом накриття над престолом церков Буковинської Гуцульщини ХІХ—ХХ ст., є квадратний образ, конструкцію якого кріплять на ланцюгах до перехресних балок чи купола апсиди. Він повернутий лицевим боком до престолу, тобто звисає над ним, тому його варто означати як навісний киворій. Найчастіше зображеними тут сюжетами є Новозавітні Трійця, Коронування Богородиці (наприклад, церква Різдва Пр. Богородиці ХVІІ ст. с. Селятин Путильського р-ну) [6].

Увінчання стаціонарної конструкції, що символізує небо, трапляється у кількох варіантах [48, с. 518]. Кількісно найбільшим завершенням є хрест, рідше — Всевидяче Око чи ікона, оточена сьйвом-гловією, Христос з хартією із сюжету Воскресіння й, зрештою, пелікан. Своє видіння Господньої слави у Книзі пророцтв Єзекїїль описує так: «А згори небозводу, що над їхньою головою (чотирьох істот-Престолів. — О. Б.), була подоба трону на вигляд каменя сапфіру; а на подоби трону була подоба на вигляд людини, на ньому згори» [26, Єз.1:26].

Фігуру пелікана, який годує своїм тілом пташенят, у місцевому сакральному різьбленні використовували не часто. Символіку цієї композиції трактують як самопожертву Ісуса Христа заради прощення гріхів людства (церкви св. пр. Іллі 1898 р. с. Біласовиця Воловецького р-ну, Введення 1808 р. с. Буковець

Іл. 3. Навісний киворій у церкві Різдва Пр. Богородиці ХVІІ ст., с. Селятин Путильського р-ну Чернівецької обл. Фото О. Болюка

Іл. 4. Фігура пелікана на киворії престолу у церкві св. пр. Іллі 1898 р. с. Біласовиця Воловецького р-ну Закарпатської обл. Фото О. Болюка

Міжгірського р-ну, ХІХ ст. арх. Михаїла ХVІІ ст. с. Ужок Великоберезнянського р-ну Закарпатської обл.) [4; 21, с. 54].

У західній християнській іконографії — навпаки ця символіка часто використовується як в архітектурі, так і в параментиці, літургійних предметах [39, с. 246—247]. Об'ємне зображення цього сюжету як виняток є на царських вратах іконостасу Михайлівської церкви 1700 р. с. Вишка Великоберезнянського р-ну Закарпаття. Частіше ніж у сницарстві

Іл. 5. Ламбрекени ківорію церкви Різдва Пресвятої Богородиці 1895 р. у с. Русів Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. Фото О. Болюка. Публікується вперше

в українському церковному мистецтві пелікан траплявся в іконописі.

Дерев'яна конструкція ківорію останніх століть подекуди зберегла зображення евхаристійного голуба (лат. *colomba eucaristica*), який у середньовічній Європі виготовляли як місткість для зберігання Дарів. Фігура цього птаха залишилась символічним та декоративно-композиційним елементом не лише у надпрестольному накритті, а й використовувалась у пластиці казальниць, завершень бічних вітварів та проскомидійників [39, с. 228—232]. У новітніх церквах західних областей України серед птахів-символів зображення голуба зустрічається найчастіше, проте не так інтенсивно, як у минулому [4].

З нижнього боку купола ківоріїв, окрім об'ємно різьблених фігурок голуба, інколи тут можуть бути вмонтовані астральні символи. Проте найчастіше трапляються наметові конструкції без будь-яких зображень, покриті зсередини переважно блакитною чи білою фарбою для уподібнення небесам [4]. Такий вигляд варто пов'язати з видінням Єзекіїля, де пророк свідчить: «А на головах тих істот була подоба небозводу, ніби грізний криштал, розтягнений над їхніми головами згори» [26, Єз.1:22]. Астральний

мотив на кінцях ламбрекенів посилює символіку ківорію — небозводу зі світилами. Найчастіше ламбрекени завершують дерев'яні імітації справжніх китиць з позументу.

Інколи спадаючі драперії можуть бути виконані майстром умовно: у вигляді ажурних декоративних півкілець або, навіть, трилистих закінчень. У випадку відсутності наслідування у дерев'яному різьблені тканих завіс, в окремих церквах використовують коштовні тканини, що кріплять до паракітоній.

Поодинокими прикладами піднебесних є конструкції з вмонтованими по кутах зображеннями канонічних євангелістів. Так, ківорій каплиці біля церкви Різдва Богородиці 1780 р. (1841 р.) с. Пилипець Міжгірського р-ну завершують іконки з ликами євангелістів, обрамлені рельєфними мушлями. У такому варіанті семантику ківорію варто розглядати як символ не тільки куполоподібної печери над яслами Ісуса, склепіння Гробу Господнього, Тверді Небесної над видимим Всесвітом, завершення трону Вседержителя, а й як Слово Боже, проголошуване Його вісниками, що подібно до іконографічного сюжету «Спас у Славі». На основі архітектоніки ківорію та зокрема оздоблення припускаємось думки, що його виготовили для пилипецької церкви в останній чверті XVIII ст.

До вирішень складніших композиційних замислів стосовно надпрестольних конструкцій належить сінь церкви Стрітення 1888 р. у Verb'язі Воловецького р-ну [7]. Окрім євангелістів на кутах карнизу, тут боки навісу обрамляють ажурно різьблені композиції з біблійною символікою: праворуч розміщено скрижалі Завіту, які оточені камінням, що асоціюється з горою Сінай, та виноградною лозою з кетягами ягід. Ліворуч — Євангеліє з текстом від св. єв. Матвія про родовід Ісуса [26, Мт.1:1—17], колону бичувань з мотузкою, різками, кліщами та молотком. Позаду Книги видніється тростина з губкою, посередині — хрест з терновим вінком, спис. Праворуч Євангеліє розміщено драбину, глек, саван, гральні кості. Знаряддя тортур Христа не часто зображували у дерев'яному церковному облаштуванні. Інколи окремі з них можна бачити на іконостасах над намісним рядом чи біля Розп'яття, намальованих на процесійних хрестах. В образотворчому мистецтві переважно трапляються на іконах «Страстей Господніх», у скульптурі — з фігурами ангелів або на придорожніх хрестах й каплицях.

Досить незвично прикрашений ківорій церкви с. Буковець Міжгірського р-ну Закарпаття. Над капітелями його колонок з боків прикріплено ажурні завитки, що нагадують отвори-кільця старозавітного ковчегу свідцтва у скинії, в які засовували держаки-тримачі для її перенесення [26, 2 М.25:12—15, 2 Хр.5:8—9]. У художньому трактуванні цих конструктивних елементів ледь вгадується первісне їх призначення.

Престол покривають обрусами: катасаркосом (катасарком, сорочкою), індітіоном (ендітією, едітією, ефаплемою), ілітоном (ілітоном, литоном, сударієм [25, с. 59, 63; 27, с. 115]). Цей обрус під час богослужби розгортається священником, оскільки у ньому зберігається льняний чи шовковий плат із вшитими частинками мощей святого — антимінс (з грец. «замість престолу» [25, с. 23; 27, с. 17—19]), що у римо-католицькому обряді не вживають [37, с. 25]⁸. На покритому вівтарі розміщують дарохранильний кивот, у якому зберігаються Святі Дари; напостольні Євангеліє та Розп'яття (або останнє встановлено позаду престолу); ручний (ділувальний, благословенний) хрест на платі; пелену (покривало, спарганон, цалун [23, с. 680—690], яким покривають святі речі після богослужб); плат до утирання уст [25, с. 141]⁹; в окремих випадках — мирницю (хризмал), одно-, дво-, трисвічники та семисвічник (або обабіч нього), інколи — дароносицю (артофоріон) [19, с. 36—41; 28, с. 62; 36, с. 70—71, 126—127], яка в окремих церквах зберігається на жертovníку.

Головний престол освячують на честь святого або події, тому храм отримує згідно з цим назву, а парафія особливо урочисто відзначає його щорічним престольним (храмовим) святом. Освячення головного жертovníка здійснює архієрей, використовуючи спеціально приготовлену «рожану воду», воскомастику для лиття їх у місця з'єднань чотирьох стовпців із престольною дошкою (трапезою) престолу [25, с. 38].

Переважно дерев'яний або металевий напостольний літургійний предмет дарохранильний ки-

вот (ківот, кіот, перистерій, перистеріон, сіон у перекладі з грецької «кіботос» — «скринька», ковчег, арон) [20, с. 267—268; 26, 2М.25:10—11; 36, с. 126—127], призначений для зберігання Святих Дарів, є похідним від навісного ковчегу, який використовували ще до XVI ст., особливо у латинських храмах. Різновид кивота у формі ротонди — єрусалим, сіон, — відомий ще з княжих часів, також вийшов з широкого ужитку, хоча зберігся у дещо видозміненій формі як монстранція або інша остенсорія (з лат. *ostendere* — «показувати») в костелах та греко-католицьких церквах [36, с. 126—127; 42, с. 118—119; 8, с. 19—29; 9, с. 3—33]¹⁰. Кивот символізує утвердження Церкви Христової і спасіння людства у Новому Завіті (звідси — єрусалим, сіон) [25, с. 120] або Гріб Господній (звідси — гробниця), попередньою місткістю якої була порожниста фігура голуба (звідси — перистерій, перистеріон [25, с. 44], що з грецької значить «голуб»). Вплив західноєвропейського мистецтва позначився на кивотах, які виготовляли з металу, каменю, дерева у вигляді саркофагу, макету вежі, базиліки, церкви чи каплиці [31, с. 298—300].

В українських храмах найпоширенішою формою кивоту, переважно виготовленого з дерева, є макет церкви (одно-п'ятиверха, безверха), інколи — шафка з дверцятами, на яких завжди зображають чашу Нового Заповіту, або ще й сонячний диск зі сйивом (глюрію), Тіло Господнє у вигляді просфори (проскури, артоса) [25, с. 109] над нею та монограму Христа — хризму. Над шафкою чи саркофагоподібним кивотом подекуди розміщують скульптуру лежачого Агнця на книзі, що символізує Святе Письмо [43, с. 198—200]. Наприклад, церковні кивоти у вигляді каплички зберігаються у церквах с. Ботелка Нижня, Топільниця Горішня, Бусовисько; подібно макету церкви — у храмах с. Ясениця Замкова, Сянки, Топільниця Долішня; у формах базиліки встановлений на престолі с. Морозовичі;

¹⁰ Остенсорією у Німеччині, Англії називають також монстранцію, у Франції — ківорієм. Вони нагадують монстранцію: мають трикутну, округлу, полігональну базу-п'ятку (*piede*); ніжку з «яблуком» (*fusto, nodo*); металеву місткість зі скельцями та місяцеподібним тримачем (*ricettacolo, lunetta*), однак не завжди оздоблену у вигляді сйіва (Слави), як це властиво для монстранції. Остенсорія у вільному перекладі може значити «не для причастя».

⁸ У латинському обряді частинки мощей переховують у заглибленні вівтарної плити — менсі.

⁹ Інша назва — євхаристійна хустка, яку використовуює священнослужитель під час причастя, підкладаючи її під підборіддя, втирає при потребі уста причаснику.

Іл. 6. Дарохранильниця кін. XVIII ст. (?) церкви Святого Духа с. Гукливий Воловецького р-ну Закарпатської обл. Фото О. Болюка. Публікується вперше

кивот-вежа є у церквах с. Соснівка, Велика Лінина, Тур'є, Стрілки Старосамбірського району; саркофаг — с. Тисовиця, Розлуч, Торчиновичі; у вигляді скриньки — с. Ужок, Сухий, Гусний, Сіль, Стара та Нова Стужиці Великоберезнянського району Закарпатської обл.; скриньки з постаментом — с. Ботелка Вижня, Стрілки, Яворів Старосамбірського району Львівської обл. [4; 5]. Зображення Агнця Божого (*Agnus Dei*) у католицьких храмах поширилось і на Ostenсіоріях, релікваріях.

У святилищі спорадично зустрічаються дерев'яні конструкції з постаментом для інших літургійних предметів або віктарних стінок, що зближує їх з аналогічними предметами латинського обряду — табернаклями, табернакулами (лат. *tabernaculum* — намет, сіль) [17, с. 95, 356]. Розташування дарохранильного кивоту (дарохранильниці, кивоту) на проскомидійнику (жертвнику) чи кріпленого до східної стіни святилища або, навіть, у захристії зумовлено не тільки придбанням церквою нового і встановленого на престолі, а й впливом західного обряду. В таких випадках, зрозуміло, у давніх кивотах не зберігають Святи Дари, а використовують як місткості для церковного начиння.

У латинських та в окремих греко-католицьких храмах відповідником кивоту є табернакль, на відміну від аналогічної конструкції східно-візантійського об-

ряду, може встановлюватись не на головному віктарі, а, залежно від планування костелу, розміщуватись за ним на головній осі будівлі у східній стіні, на полиці, на колоні, обабіч віктаря або, навіть, в окремій каплиці [38, с. 35—37]. Стаціонарні табернаклі, як і кивоти, відомі у вигляді веж, каплиць, дзвіниць, саркофагів, що рясно оздоблені рельєфною та скульптурною пластикою. Їм передувала підвісна місткість над віктарем — «намет-комірчина» (лат. *tabernaculum pensile*). Переносні місткості для Святих Дарів (лат. *tabernaculum portatile*), що застосовують у костьолах, — не уживані у церквах, оскільки тут для відправ за межами храму в особливих випадках є антиминос [42, с. 85—90].

Для причащання хворих у східному обряді використовують зазвичай металеву дароносицю (артофоріон), яку ще називають подекуди кустодією (лат. *custodia*) [19, с. 40; 42, с. 430—431]. Внутрішні стінки як кивоту, так і табернакля оббивають або білим атласом, або золотять. Однак, у кивотах відсутня мала завіса — «навіс», «конопеум» (лат. *conopeum*), що властиво для табернакля, а застосовують лише дверцята із зображенням Христа або, як зазначалось, Чаші та артоса [25, с. 24].

Подібно до латинських храмів, у молитовних домах окремих протестантських течій кивотом є стінні вмістилища, розташовані будь-де у пресвітерії.

На жертвнику розміщують на престольний хрест (святий, бенедикціональний — буквально «благословний», благословляючий хрест) позаду Євангелія, проте перед семисвічником та обабіч дарохранильного кивоту [36, с. 262—264]. Виготовляють переважно з дерева й оздоблюють срібними, золотими пластинами, рідше інкрустують, різьблять, малюють сюжети з двох боків. Призначений для поклоніння вірними Розп'яттю Христовому.

Зазвичай такий предмет типологічної групи літургійних хрестів має базис, габарити якого залежать від розміру престолу. Інколи на престольний хрест розвинутий у складну сницарсько-іконографічну пластичну форму із Розп'яттям та Пристоячими, що оточують дарохранильний кивот. Така іконографічна програма відображена на увінчаннях віктарних перегородок. У випадку зображень на площинах хреста клейм із сюжетами Богородичного чи Господнього празників, — ще й відображає тематику відповідних рядів іконостасу. На престольний хрест, як і всі

подібні сакральні знаки, які найчастіше зображують в літургійно-церковному просторі храму, є ототожненням Церкви Христової, тому він містить складне символіко-догматичне трактування, й включає інтерпретацію різних структур художнього тексту хреста [30, с. 31—52].

Благословенний (цілувальний) хрест з держакон для тримання рукою (тому інша назва — ручний [27, с. 211—212]) зберігається на престолах й призначений для благословення священнослужителем парафіян. Такі ж хрести можуть бути і на інших предметах облаштування — тетраподі, аналої, бічному вівтарі. Виготовляли переважно з однієї дошки. Починаючи з XIX ст., застосовують щоразу частіше окремі дерев'яні деталі, які кріплять до основи столярним способом «у паз». Трапляються хрести, виготовлені з металу, оздоблені завдяки технікам художнього металіства, камінням, емаллю.

Священик, що тримає у правиці цілувальний хрест, разом із пастою, яку благословляє ним, символізує єднання вірних у Церкві Христовій. Аналогічне символічне значення особливо посилюється в момент цілування парафіянами цього хреста, незалежно чи під час богослужіння, чи поза Літургією, що становить один із виявів ієротопічної ікони.

Семисвічник, який за типологічними ознаками належить до церковних світильників, мабуть, з кінця XIX ст. в основному стали розміщувати за престолом перед горним сідалищем, що пов'язано із розширенням площі апсиди у нових храмах. Подекуди в старих церквах і дзвіницях можна віднайти ступінчасті підставки для односвічників, які разом встановлювали на головному престолі. Така конструкція широко побутувала, згідно з твердженнями С. Боньковської, до XIX ст., в якому поступово замінив сім окремих свічників цільний семисвічник [27, с. 222]. Давня ступінчаста основа інколи містить у центральній частині шафку-кіот.

Кількість свічок чи штучних джерел освітлення символізує сім дарів Святого Духа. Прилад для освітлення головного престолу запалюють під час богослужб.

Запрестольний хрест позаду семисвічника встановлюють в спеціальну скобу, монтовану до престолу або у лунку, видовбану в підлозі, чи кріпленому бруску. Його конструкція проста: хрест з об'ємно різьбленим чи відлитим Розп'яттям або без нього,

Іл. 7. Зворотний бік цілувального хреста 1899 р. у церкві св. Миколая Чудотворця XIX ст. с. Гарасимів Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. Фото О. Болюка. Публікується вперше

приєднаний до високого держака. Використовують для церковних процесій аналогічно іншим процесійним (виносним) хрестам, що найчастіше встановлені у наві. Може замінити на престольний хрест й означений аналогічною символікою.

В окремих церквах на головному жертвовнику встановлена процесійна ікона (виносна ікона, феретрон) замість запрестольної ікони, яку розміщують на східній стіні апсиди, або навіть тоді, коли храмова ікона в святилищі існує [27, с. 109]. Така організація навколопрестольного простору залишилась у поодиноких випадках і свідчить про поширену у минулі століття традицію розміщувати феретрон на престолі [14]. Тепер зазвичай процесійні ікони ставлять у наві на бокових вівтарях чи на спеціально виготовлених полицях, кронштейнах, столах.

Ліворуч від головного престолу, біля північної стіни святилища, встановлюють проскомидійник (жертвовник, жертівник, жертвеник; стіл або трапеза приношення, предложення, предложення; простилице; требник (у значенні стіл офіри); тисіасте-

Іл. 8. Проскомидійник у церкві Святої Параскевії Сербської 1882 р. в с. Угорники Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. Фото О. Болюка. Публікується вперше

ріон (з грец. офірування); протесіс; професіє) [20, с. 487] у вигляді чотирикутного дерев'яного стола або шафки, призначених для приготування священнослужителем Святих Дарів на першій частині божественної Літургії — Проскомидії для їх освячення на головному престолі. Називають також столом приношення, тому що на ньому кладуть дари, принесені християнами перед службою Божою, а жертovníком, — бо тут приготують Дари для приношення безкровної жертви Нового Завіту.

Проскомидійник в основному складається зі стільниці-жертovníка й боковин — предел, які між собою кріпляться столярними способами: шкантами, шипами, «у паз». В окремих випадках додатковим елементом є кіот, конструкція якого аналогічна дарохранильниці, кіотам бічних чи запрестольних предел. Інколи проскомидійник за стільницею має ікону, кріплену до нього, що нагадує католицький ретабулум (ретаболо, ретабло).

У ході польових досліджень автору траплялись взірці проскомидійників, коли їх стінки є старіші й раніше використовувались як частини бокових вівтарів або, наприклад, приблизно одного часу виготовлення, проте з різним за стилістикою оздоблен-

ням. Традиційно розміщеними тут іконами є «Моління в Гетсиманському саду», «Христос-Виноградар», «Отці Церкви», «Св. Миколай» (останні два типи виявлено переважно у церквах Закарпатської Бойківщини) [4; 5; 6; 7].

На столі розміщують Розп'яття, обабіч нього — односвічники, богослужбовий посуд [27, с. 98]. Загалом жертovníк символізує Вифлеєм і Голготу, оскільки під час Проскомидії згадуються Різдво і Страсті Христа.

Серед збереженого такого типу дерев'яного облаштування, створеного у XIX — в першій третині XX ст., є й інші конструкції: тектонічно простий столик, що ідентичний із звичайним хатнім, у вигляді комода з шухлядами; шафка, поділена на дві частини, верхня з яких власне є проскомидійником, нижня використовується для переховування церковного реманенту, обрусів та інших речей. Подекуди трапезу приношення розміщують у стінній ніші, відтак видно лише дверцята або кріплять невелику тумбу до стіни. Такий спосіб встановлення нагадує хатній кіот [27, с. 129—130]. Трапляються також предмети церковної обстави, які нетипові для українських храмів. Так, у церкві Вознесіння Господнього с. Княже Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. є проскомидійник й запрестольне крісло, які виплетені з лози, очевидно, народними майстрами [3].

У костьолах відповідником стола офіри є креденс (лат. *credentia, abacus*), який також встановлюють біля північної стіни пресвітеріума — зі сторони епістоли (лекторського пульпіту для читання Святого Письма) або кріплять у вигляді настінної консолі, над якою є ніша для священного посуду. Однак, на відміну від проскомидійника, на якому встановлене Розп'яття [19, с. 42; 28, с. 69], приписи костюлу забороняють його тут розміщувати, «бо тоді може створювати враження вівтарика» [48, с. 101].

У просторах українських храмах позаду престолу розміщують крісло — «горне сідалище» («горне місце») для архієрея (єпископа), по боках якого ставлять сидіння для священників та дияконів — «сопрестоля» (синтрон, синфрөг) [27, с. 66]. Проте інколи у святилищі трапляється сідалище праворуч від царських врат або у південній частині трансепту, нави (церква с. Шипіт Путильського р-ну Чернівецької обл.) [6].

Горне місце та сопрестолії символізують престол Господа, який оточують небесні хори, що прислугуюють Йому, і є видимим троном Небесного престолу — Етимасії [19, с. 41]. Архітектоніка таких предметів інтер'єру дозволяє їх вирізнити на троноподібні сідалища, крісла та ослінчики. До першого типу належать сідалища, конструктивні елементи яких, особливо опертя, оздоблені рельєфно різьбленими мотивами й точеними деталями, що наближує їх до крісел і фотелів, які виникли у Франції в XV—XVI ст. і мають означення «стилів» Людовика XIII та Людовика XIV [41, с. 176—184]. Такі ж художні прийоми меблярства властиві тут і для підлокітників та ніжок сідалищ, а власне сидіння й центральна частина опертя, інколи підлокітники, встелені м'якими матеріалами, які накриті тканиною з оксамиту (в окремих випадках із рельєфним малюнком). Іншим сідалищам такого типу притаманна лаконічність конструкції, виражена пластикою деталей, тобто її форма утворена точеними й ледь профільованими в окремих місцях елементами, що наближує ці предмети до поширених у побуті крісел. Проте різниця поміж широко вживаними кріслами (як і стільцями) серійного виробництва (що в останніх десятиліттях стало властиво для інтер'єрів святлиць) із сідалищами полягає у особливостях конструкції останніх. Тут їх підлокітники кріплені до рам опертя або високо, або близько біля царг, а сидіння формою наближене до квадрату й відносно великих розмірів, що функціонально оправдано для використання їх особами у священничому облаченні¹¹. До троноподібного типу сідалищ відносимо виплетені з лози крісла, виготовлені, ймовірно, у першій половині XX ст. (церкви с. Велика Лінина та Тур'є (Різдва Івана Хрестителя) [4].

До останнього типу «горних сідалищ» належать ослінчики, які використовуються у випадку відсутності в храмі троноподібних крісел, або мають призначення сопрестолія.

¹¹ Твори меблярства у вигляді трону виявлено у святлицях церков с. Морозовичі (XIX ст., сидіння 56 x 53 см, висота 83 см), Торчиновичі (перша третина XX ст.), Ясениця Замкова (початок XXI ст.), Розлуч (два з XIX ст.), Нижня Ботелка (перша третина XX ст.), Вижня Ботелка (початок XXI ст.), Яворів (перша третина XX ст., винесене на хори церкви), Гусний (ймовірно, перша половина XX ст.), Вишка (напис на передній правій ніжці «1917...» — далі через пошкодження важко відчитати), Сіль (знайдено на хорах церкви, початок XX ст.).

Іл. 9. Архирейське сідалище 1846 р. у церкві Св. Трійці (св. влмч. Параскевії) 1890 р. с. Усть-Путила Путильського р-ну Чернівецької обл. Фото О. Болюка. Публікується вперше

У греко-католицьких церквах, як і костьолах, можуть використовувати й інші замість лави сидіння у вигляді крісла, але без оксамиту, з підніжником (лат. *scabellum*), який найперше почали ставити біля трону давні перси [35, с. 5]. На таке ж крісло з підніжником (італ. *sedes cum supredalli*) або троноподібне з високим заплічником (італ. *Sedes cum postergali*), покритими дорогоцінними тканинами, парафіяльному священнику заборонено сідати [48, с. 101—104]. Сидіння у вигляді фотелів для єпископів і прелатів (лат. *Thronus episcopi, sedes cameralis*) розміщують з південного боку вітваря [47, с. 71—72]. Вони переважно оббиті оксамитом, але не гаптовані, що є прийнятним для кардинальських сидінь, однак, над ними можуть розміщувати балдахін, проте оздоблений скромніше, аніж існуючий над вітварем.

У низці церков Буковинської Гуцульщини траплялись єпископальні трони 1846 р. (датування на виробках), виготовлені одним майстром чи в одній майстерні за єдиним зразком (манера виконання ідентична), де використано було лише деревину, однак на запліччі імітовано драперію з китицями [6].

У латинський храмах відповідниками сідалищ є «лава для целебранса» (лат. *scamnum, sedes, sedile, sedilia*), яку розміщують винятково ліворуч вітваря, оскільки навпроти встановлюють у катедрах єпископський трон на трисхідчастому підвищенні, але нижчому аніж підвищення вітваря [48, с. 101]. Їх походження відносять до ранньохристиянських сидінь, призначених для кліру, що у середньовіччі називали сиділями, які мурували у нішах бічних стін пресвітерію в основному монастирських храмів. У період готики їх поступово витіснили з ужитку дерев'яні сталлі (з давньогерм. *Stalle*) — нерухомо монтовані конструкції вздовж бічних стін пресвітерію, часто рясно оздоблені і призначені для сидіння священнослужителів та монахів. Останні виробили, як різновид облаштування храму, сницарі виготовляли переважно з дубового дерева, а їх площини вигадливо профілювали і заповнювали різьбою, мальованими композиціями, інкрустацією, інтарсією та ін. Особливо вишуканим відзначається декор ренесансних, барокових, рококових сталей, з властивими кожному стилю орнаментами і елементами: аркатурою, колонками, рустом, волютами, рокайль та ін. [45, с. 283; 46, с. 209—222].

Облаштування сталлями інтер'єрів українських православних церков є нетиповим. Однак, бувають винятки. Так, ряди сідалищ цього виду, виготовлені на початку ХХІ ст., розміщені по обидва боки престолу храму східного обряду с. Ясениця Замкова Старосамбірського р-ну [4]¹². Виготовлені на початку ХХІ ст. своєю архітектонікою наближені до аналогічного облаштування латинських храмів: видовжені двометрової висоти опертя увінчують півциркульної форми завершення із кріпленими до них рельєфними накладним деталями. Інші мотиви оздоблюють боковини лави-сидіння та її царгу. Середина опертя й сидіння підбиті м'яким матеріалом, покритим оксамитом вишневого кольору.

В окремих церквах західноукраїнських земель, особливо на Пряшівщині [17, с. 122, 245, 369; 24, с. 428]¹³, Покутті, Бойківщині, Опіллі, Західному Поділлі, трапляються запрестольні конструкції, збудовані у вигляді пристінних вітварів для іко-

ни, що також є впливом римо-католицького обряду [4]¹⁴. Першим ярусом таких вітварів є ніша, оточена пределлами й може бути оздоблена колонками, накладним рельєфним орнаментом або медальйонами з іконками. На верхньому ярусі монтують храмову ікону (або інколи іншу ікону — змінну, якою, опускаючи її за допомогою важелів, закривають храмову), обрамлену архітектурно-декоративними композиціями.

Праворуч від горного місця у давніх церквах розміщували інший стіл — діаконник (також з грец. гозофілакціон, скевофілакціон, дияконікон), — від «диякон», за яким доглядав цей церковнослужитель. Інша назва такого облаштування походить від його призначення: сосудохранильниця (зберігання начиння), ризниця (зберігання риз). З часом богослужбо-

¹⁴ Наприклад, двоярусна конструкція церкви с. Яворова, с. Бусовисько (триярусний вітвар «Преображення Господнього» у стилі рококо), Топільниця Горішня (фрагмент вітваря «Успіння Богородиці» першої половини ХІХ ст.?), Стрілки (відсутній цокольний ярус, на іконі «Розп'яття з Пристоячими» («Голгофа») хрест та фігура Христа вирізані з дерева, ХІХ ст.), Тисовиця (відсутній нижній ярус, ікони: центральна — «Оплакування Христа» («Пієта»), вгорі — «Новозавітня Трійця», ХІХ ст.), та верхньої («горішньої») церкви с. Тур'є. Останній храм розписав Василь Чайка з Головська у 1907 р., про що повідомляє напис всередині дзвіниці. Він є також автором низки ікон, встановлених у бічних вітварях, зокрема «Благовіщення», під якою міститься напис: Сей образ обновлений спілне Іосифъ Зеленькъ с женою Марією й Іоанъ Дребідъ с женою Анастазією р. б. 1875 дня 5 Октобрія Іконопишецъ Василій Чайка з Головска». Тобто інформаційний напис повідомляє, що ікона була лише відновлена. Оздоблення дерев'яної конструкції з мотивами рокайль також вказує на час її виготовлення — першу третину ХІХ ст. Аналогічне датування стосується інших вітварів цієї церкви, оскільки елементи декору подібні й, очевидно, виконані одним сницарем: вітвар «Св. Василій Великий» й «Богоявлення Господнє»; «Воскресіння» й «Св. Катерина», на якому розміщено напис «АВМІ марта А» (1 березня 1831 року за старим стилем), що дозволяє уточнити час створення таких одно-стильових конструкцій; запрестольна ікона «Оплакування» й «Стрітіння Господнє». Вітвар «Богородиця Одигітрія», виготовлений у 1896 р. на кошт подружжя Антонія та Євдокії Ясеницьких, а написана для нього Василем Чайкою, про що свідчить напис на цоколі конструкції, зберігається тепер у захристі. Очевидно, спрощена форма ажурних пагонів на боках й на верші, а також застосування фестонів над капітелями, вказують про авторство іншого анонімного сницаря.

¹² Сталлі УПЦ КП Собору Арх. Михаїла 1907 р., с. Ясениця Замкова Старосамбірського р-ну Львівської обл.

¹³ На Пряшівщині не часто уживають балдахін над престолом у святилищі.

ві речі стали зберігати у шафі або зводили для цього окреме приміщення, однак вже з північного боку святилища, оскільки з півдня виникло інше — палямарня, яку теж, як і ризницю, називають захристією [19, с. 42—43; 28, с. 62].

Отже, у святилищі головний престол оточує облаштування: проскомидійник, запрестольний хрест (напрестольний хрест), семисвічник, вівтарна ікона, «горне сідалище», інколи — діако́нник, а з західного боку апсиду обмежує, як зазначалось, іконостас. Також в пресвітерії західноукраїнських церков часто розташовують предмети облаштування, що не є канонічно усталеними. Так, на стіні апсиди кріплять плащаницю у скрині-футлярі (вітрині) або без неї; розміщують столи, шафи-ризниці (у випадку відсутності окремого приміщення), стільці, ослінчики, сейфи, що вносять в обставлений ними простір певне надмірне наповнення та применшує величальне сприйняття святині.

У кращому випадку давні художньо виразні предмети, які втратили своє пряме призначення й розташовані в апсиді, надають приміщенню додаткової функціональної особливості: є своєрідною церковно-історичною, мистецтвознавчою експозицією. Так, на стінах святилища можна виявити ікони різного часу створення, інколи фрагменти давньої вівтарної перегородки, збірку феретронів тощо.

Розширення функціональної структури облаштування простору Таїнства Євхаристії додатковими не обов'язковими для святилища предметами уможливає синхронне збільшення варіації конструктивних їх особливостей. Така мінливість інтер'єру святилища підтверджує унікальність кожної церкви.

Лиш історично усталена і канонічно утверджена символіка конкретної локації храмі й необхідного предмету, який розміщений у ній, демонструє універсальність системи церковного облаштування.

Таким чином, кожній зі структур дерев'яного обладнання української церкви: функціональній, тектонічній, символічній — властива певна автономність відносно інших, оскільки мають вузькі цільові призначення, специфічні конструкції та особливі семантичні тлумачення. Водночас усі вони тісно пов'язані поміж собою, що підтверджують приклади, неодноразово наведені у статті. Цей взаємозв'язок основних структур церковного облаштування уможливив розвинути іконографічний репертуар і декора-

тивне оформлення храму, які, у свою чергу, мають свої функціональні, тектонічні, символічні ознаки.

1. *Апологет*. Матеріали I Міжнародної наукової конференції «Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво» (м. Львів, 23—24 листопада 2009 р.). — Львів. — Ч. 1—4 (16—19). — 2009. — 240 с.
2. *Архітектура*: Короткий словник-довідник / А.П. Мардер, Ю.М. Євреїнов, О.А. Пламєницька та ін. ; за заг. ред. А.П. Мардера. — Київ : Будівельник, 1995. — 335 с.
3. Болюк О. Звіт мистецтвознавчої експедиції / Олег Болюк // Архів Інституту народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 462. — Арк. 71.
4. Болюк О. Звіт з комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на Центральну Бойківщину та північно-західне Закарпаття (закарпатську Бойківщину) 2005 р.: народна архітектура та дерев'яне церковне облаштування із додатковою інформацією про інші види декоративно-прикладного мистецтва / Олег Болюк // Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 523.
5. Болюк О. Звіт з комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на північно-східну Бойківщину та Підгір'я 2006 р.: народна архітектура та дерев'яне церковне облаштування із додатковою інформацією про інші види декоративно-прикладного мистецтва / Олег Болюк // Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 536.
6. Болюк О. Звіт з комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на Буковинську Гуцульщину 2008 р.: народна архітектура та дерев'яне церковне облаштування із додатковою інформацією про інші види декоративно-прикладного мистецтва / Олег Болюк // Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 581а.
7. Болюк О. Звіт з комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на центральне Закарпаття 2009 р.: народна архітектура та дерев'яне церковне облаштування із додатковою інформацією про інші види декоративно-прикладного мистецтва / Олег Болюк // Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 596а.
8. Бочаров Г.Н. Прикладное искусство Новгорода Великого / Г.Н. Бочаров. — Москва : Искусство, 1969. — 128 с.
9. Булгаковъ С. Евхаристическій догматъ (Окончаніе) / Протоіерей С. Булгаковъ // Путь. — 1930. — № 2. — С. 3—33.
10. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Випуск 16. Матеріали XVI міжнародної наукової конференції, присвяченої 105-й річниці від

- дня народження Павла Жолтовського, 70-річчя створення Волинської області та 810-ї річчя галицько-Волинського князівства, м. Луцьк, 4—5 листопада 2009 року. — Луцьк, 2009. — 239 с.
11. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Випуск 18. Матеріали XVIII міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 27—28 жовтня 2011 року. — Луцьк, 2011. — 236 с.
 12. Герій О. Будівництво та оздоблення храмів в Україні 16 — першої половини 17 ст.: аспекти семантики / Оксана Герій // Українська культура: З нових досліджень: Збірник наукових статей на пошану Степана Петровича Павлюка з нагоди його 60-ліття. — Львів: Інституту народознавства НАН України, 2007. — С. 473—486.
 13. Декоративно-ужиткове мистецтво: Словник : у 2 т.: Т. I / Запаско Я.П. (керівник авторського колективу), Голод І.В., Білик В.І., Кравченко Я.О та ін. — Львів : Афіша, 2000. — 364 с.
 14. Дундяк І.М. Процесійні ікони Західної України XVII—XIX ст. (походження, іконографічні та художні особливості) : Дис... канд. мистецтвознавства : 17.00.06 / Львівська академія мистецтв. — Львів, 2003. — 174 арк.: іл. + дод.
 15. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол. В.А. Смолій (голова) та ін. — Київ : Наукова думка, 2008. — Т. 5: Кон — Кю. — С. 96.
 16. Ерминия или наставление в живописном искусстве составленное иеромонахом и живописцем Дионисием Фурнографистом. 1701—1733 год // Труды Киевской духовной Академии. — 1868. — 184 с.
 17. Ковачовичова-Пушкарьова Б. Дерев'яні церкви Східного Обряду на Словаччині — Братислава : Педагогічне товариство ; відділ української літератури в Пряшеві, 1971 / Бланка Ковачовичова-Пушкарьова, Імріх Пушкар // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. — № 5—6. — Пряшів, 1972. — 518 с.
 18. Константинович Я.Б. Іконостас: Студії і дослідження : у 2 т. — Т. 1. — Львів : Наукове товариство імені Т. Шевченка, 1939 / Konstantynowicz J.B. // Ikonostasis. Studien und Forschungen. — Lemberg, 1939. — Bd. 1 / переклад М.Д. Дутки і Р.М. Дутки. — (Рукопис).
 19. Любачівський М.І. Літургіка: храм-посуди-ризи, дзвони-мощі-образи, книги церковні — церковний спів / Мирослав Іван Любачівський : у 2-х ч. — Ч. I. — Рим, 1990. — 89 с.
 20. Мала енциклопедія українського народознавства / за ред. чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. Степана Павлюка. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2007. — 832 с.
 21. Овсійчук В.А. Оповідь про ікону / Володимир Антонович Овсійчук, Дмитро Петрович Кравич. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. — 394 с.
 22. Одрехівський Р. Сакральна різьба по дереву в Галичині XIX — першої половини XX століть: Історія та художні особливості / Роман Одрехівський. — Львів, 2007. — 287 с.
 23. Олійник О. Українські церковні тканини: типи, походження, символіка / Ольга Олійник // Народознавчі зошити. — 2011. — № 4. — С. 680—690.
 24. Пекар А. Нариси історії Церкви Закарпаття / Атанасій Пекар : у 2 т. — Т. II. Внутрішня історія. — Рим; Львів : Місіонер, 1997. — 492 с.
 25. Пуряєва Н. Словник церковно-обрядової термінології / Наталя Пуряєва. — Львів : Свічадо, 2001. — 160 с.
 26. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / переклад І. Хоменка. — 1989. — 959 с.
 27. Словник українського сакрального мистецтва / за наук. ред. чл.-кор. АМУ М. Станкевича. — Львів : Афіша ; Інститут народознавства НАН України, 2006. — 287 с.
 28. Соловій М.М. Літургіка для українських католицьких шкіл / М.М. Соловій : у 2 ч. — Ч. 1. Святі речі. — Торонто : Видавництво ОО Василіан, 1959. — 87 с.
 29. Станкевич М.Є. Система композиційних закономірностей / Михайло Євстахович Станкевич // Антонович М.Є., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Є. Декоративно-прикладне мистецтво. — Львів : Світ, 1993. — С. 243—261.
 30. Станкевич М. Структури художнього тексту хреста / Михайло Станкевич // Автентичність мистецтва: Питання теорії пластичних мистецтв: Вибрані праці. — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва, 2004. — С. 31—52.
 31. Станкевич М. Українське художнє дерево XVI—XX ст. / Михайло Євстахійович Станкевич. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2002. — 479 с.
 32. Таранушенко С. Іконостаси Слобідської України / Стефан Андрійович Таранушенко. — Харків : Харківський приватний музей міської садиби, 2011. — 152 с.
 33. Таранушенко С. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України / Стефан Таранушенко. — Київ : Будівельник, 1976. — 334 с.
 34. Тарас Я. Українська сакральна дерев'яна архітектура: Ілюстрований словник-довідник / Ярослав Тарас. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2006. — 582 с.
 35. Уваровъ А.С. Церковный диптих V вѣка / А.С. Уваровъ // Древности ; Труды Московскаго Археологическаго Общества. — Том I. — Москва : Типографія Грачева и Ко у Пречистенскихъ ворот г. Миляковой, 1867. — С. 1—16.
 36. Українське сакральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи (Українське сакральне мистецтво XIII—XV століть): матеріали третьої наукової конференції (Львів, 4—5 травня 1995 року). — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2001. — 119 с.

37. Федорів Ю. Пояснення церковних богослужінь і Святих Тайн / Юрій Федорів. — Львів : Свічадо, 2004. — 160 с.
38. Bogdan M. Ołtarz — centrum przestrzeni sakralnej. Według prawa Liturgii Posoborowej / Mirosław Bogdan : praca doktorska. — S. I : s. n., 1994. — 148 s.
39. Forstner D. Świat symboliki Chrześcijańskiej / przekład i opracowanie Wanda Zakreńska, Paweł Pachciarek, Ryszard Turzyński ; wybór ilustracji i komentarz Tamara Łozińska. — Warszawa : Instytut wydawniczy, 1990. — 554 s.
40. Gloger Z. Encyklopedia staropolska ilustrowana / Zygmund Gloger. — T. II. — Warszawa : Wiedza Powszechna, 1958. — 148 s.
41. Gralewski J. Sztuka zdobnicza / Jan Gralewski // Arkady. — Warszawa, 1939. — Kwieciec. — S. 176—184.
42. Monteverchi B., Rocca S.V. Suppellettile ecclesiastica I.4. Dizionario terminologici / A cura di Benedetta Monteverchi, Sandra Vasco Rocca. — Centro Di, 1988. — 493 p.
43. Narolewski T. Agnus Dei // Arkady. — Rocznik II. — Warszawa : Drukarnia Państwa w Warszawie, 1936. — S. 198—200.
44. Szczaniecki P. Służba Boża w dawnej Polsce. Studia o mszy św. / Paweł Szczaniecki. — Poznań ; Warszawa ; Lublin : Księgarnia św. Wojciecha, 1962. — 255 s.
45. Smoliński J. Kościół pp. Brygitek, później Wizytek w Lublinie i odkryte malowidła ściennie z XV wieku / Józef Smoliński // Sprawozdanie Komisji do badania Historii sztuki w Polsce. — T. IX. — Zeszyt III i IV. — Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności, 1915. — S. 283.
46. Szyszko-Bogusz A. Trzy kościoły hallowe: Olkusz, Krusznik, Kleczków / Adolf Szyszko-Bogusz, Marian Sokółowski // Sprawozdanie Komisji do badania Historii sztuki w Polsce. — T. IX. — Zeszyt I i II. — Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności, 1915. — S. 209—222.
47. Żanowiecki L. Barwy liturgiczne w kościele rzymskokatolickim pod względem historycznym, symbolicznym i estetycznym z 20-ma rycinami chromolitografowanymi Żanowiecki L. — Petersburg : Nakładem autora ; Księgarnia K. Grendyszyńskiego, 1901. — 135 s.
48. Żeliński C. Sztuka sakralna: Co należy wiedzieć o budowie i konserwacji Domu Bożego: podręcznik opracowany na podstawie przepisów kościelnych / Chwalisław Żeliński. — Poznań ; Warszawa ; Lublin : księgarnia św. Wojciecha, 1960. — 1004 s.
49. Hagia Sophia. — Режим доступу : [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%84%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80_\(%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C\)#/media/File:Gaspere_Fossati_Louis_Haghe_Vue_g%C3%A9n%C3%A9rale_de_la_grande_nef_en_regardant_l%27occident_\(Hagia_Sophia_-_Ayasofya_Mosque_nave\).jpg](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%84%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80_(%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C)#/media/File:Gaspere_Fossati_Louis_Haghe_Vue_g%C3%A9n%C3%A9rale_de_la_grande_nef_en_regardant_l%27occident_(Hagia_Sophia_-_Ayasofya_Mosque_nave).jpg). (Дата перегляду: 15.05.2018).
50. Писцина // Вікіпедія. — Режим доступу: <https://en.wikipedia.org/wiki/Piscina> (Дата перегляду: 15.05.2018).

REFERENCES

- Apolohet.* (2009). Materialy I Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Khrystyians'ka sakral'na tradytsiia: vira, dukhovnist', mystetstvo», 1–4 (16–19) [in Ukrainian].
- Marder, A.P., Yevreinov, Yu.M., ... Plamenyts'ka, O.A., Marder A.P. (Ed.). *Arkhitektura: Korotkyj slovnyk-dovidnyk.* (1995). Kyiv: Budivel'nyk [in Ukrainian].
- Boliuk, O. (1998). Zvit mystetstvoznavchoï ekspedytsii. In *Arkhiv Instytutu narodoznavstva NAN Ukrainy.* F. 1. Op. 2. Od. zb. 462. Ark. 71 [in Ukrainian].
- Boliuk, O. (2005). Zvit z kompleksnoi mystetstvoznavchoï ekspedytsii viddilu narodnoho mystetstva Instytutu narodoznavstva NAN Ukrainy na Tsentral'nu Bojkivschynu ta pivnichno-zakhidne Zakarpattia (zakarpats'ku Bojkivschynu) 2005 r.: narodna arkhitektura ta derev'iane tserkovne oblashtuvannia iz dodatkovoiu informatsiieiu pro inshi vydy dekoratyvno-prykladnoho mystetstva. In *Arkhiv IN NANU.* F. 1. Op. 2. Od. zb. 523 [in Ukrainian].
- Boliuk, O. (2006). Zvit z kompleksnoi mystetstvoznavchoï ekspedytsii viddilu narodnoho mystetstva Instytutu narodoznavstva NAN Ukrainy na pivnichno-skhidnu Bojkivschynu ta Pidhir'ia 2006 r.: narodna arkhitektura ta derev'iane tserkovne oblashtuvannia iz dodatkovoiu informatsiieiu pro inshi vydy dekoratyvno-prykladnoho mystetstva. In *Arkhiv IN NANU.* F. 1. Op. 2. Od. zb. 536 [in Ukrainian].
- Boliuk, O. (2008). Zvit z kompleksnoi mystetstvoznavchoï ekspedytsii viddilu narodnoho mystetstva Instytutu narodoznavstva NAN Ukrainy na Bukovyns'ku Hutsul'schynu 2008 r.: narodna arkhitektura ta derev'iane tserkovne oblashtuvannia iz dodatkovoiu informatsiieiu pro inshi vydy dekoratyvno-prykladnoho mystetstva. In *Arkhiv IN NANU.* F. 1. Op. 2. Od. zb. 581a [in Ukrainian].
- Boliuk, O. (2009). Zvit z kompleksnoi mystetstvoznavchoï ekspedytsii viddilu narodnoho mystetstva Instytutu narodoznavstva NAN Ukrainy na tsentral'ne Zakarpattia 2009 r.: narodna arkhitektura ta derev'iane tserkovne oblashtuvannia iz dodatkovoiu informatsiieiu pro inshi vydy dekoratyvno-prykladnoho mystetstva. In *Arkhiv IN NANU.* F. 1. Op. 2. Od. zb. 596a [in Ukrainian].
- Bocharov, H.N. (1969). *Prykladnoe yskusstvo Novhoroda Velykoho.* Moskva: Yskusstvo [in Russian].
- Bulhakov', S. (1930). Evkharystycheskij dohmat' (Okonchaniie). *Put'*, 2, 3—33 [in Russian].
- Volyns'ka ikona* (doslidzhennia ta restavratsiia). (2009). Materialy XVI mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï 105-j richnytsi vid dnia narodzhennia Pavla Zholtovs'koho, 70-richnytsi utvorennia Volyns'koi oblasti ta 810-j richnytsi halys'ko-Volyns'koho kniazivstva, (m. Luts'k, 4—5 lystopada 2009 roku), Issue 16. Luts'k [in Ukrainian].

- Volyns'ka ikona* (doslidzhennia ta restavratsiia). (2011). Materialy XVIII mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (m. Luts'k, 27—28 zhovtnia 2011 roku), Issue 18. Luts'k [in Ukrainian].
- Herij O. (2007). Ukrains'ka kul'tura (Z novykh doslidzhen'). In *Budivnytstvo ta ozdoblennia khramiv v Ukraini 16 — pershoi polovyny 17 st.: aspekty semantyky* (pp. 473—486). L'viv: Instytutu narodoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Zapasko, Ya.P., Holod, I.V., Bilyk, V.I. & Kravchenko, Ya.O. (2000). *Dekoratyvno-uzhytkove mystetstvo: Slovnyk* (Vol. I). L'viv: Afisha [in Ukrainian].
- Dundiak, I.M. (2003). *Protsejnyi ikony Zakhidnoi Ukrainy XVII—XIX st. (pohodzhennia, ikonohrafichni ta khudozhni osoblyvosti)*. (Dysertatsiia kandydata mystetstvoznavstva). L'vivs'ka akademiia mystetstv [in Ukrainian].
- Smolij, V.A. (Ed.). (2008). *Entsyklopediia istorii Ukrainy* (Vol. 5). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Ermynia yly nastavlenye v zhyvopysnom yskusstve sostavlenoe yeromonakhom y zhyvopystsem Dyonyysiem Furnohrafystom. 1701—1733 hod. (1868). In *Trudy Kievskoj dukhovnoj Akademii* [in Russian].
- Kovachovychova-Pushkar'ova, B., & Pushkar, I. (1971). Derev'iani tserkvy Skhidnoho Obriadu na Slovachchyni. *Naukovyj zbirnyk Muzeiu ukrains'koi kul'tury u Svydnyku*, 5—6. Bratislava: Pedagogichne tovarystvo; viddil ukrains'koi literatury v Priashevi [in Ukrainian].
- Konstantynovych, Ya.B. (1939). *Ikonostasis. Studienund Forschungen* (Vol. 1.). L'viv: Naukove tovarystvo imeni T. Shevchenka. Pereklad Dutky, M.D. i Dutky, R.M. [in Ukrainian].
- Liubachivs'kyj, M.I. (1990). *Liturhika: khram-posudy-ryzy, dzvony-moschi-obrazy, knyhy tserkovni — tserkovnyj spiv* (Part 1). Rym [in Ukrainian].
- Pavliuk, S.P. (Ed.). (2007). *Mala entsyklopediia ukrains'koho narodoznavstva*. L'viv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Ovsijchuk, V.A. & Krvavych, D.P. (2000). *Opovid' pro ikonu*. L'viv: Instytut narodoznavstva HAH Ukrainy [in Ukrainian].
- Odrekhivs'kyj, R.V. (2007). *Sakral'na riz'ba po derevu v Halychyni XIX — pershoi polovyny XX stolit': Istorii ta khudozhni osoblyvosti*. L'viv. [in Ukrainian].
- Olijnyk, O.V. (2011). Ukrains'ki tserkovni tkanyny: typy, pohodzhennia, symbolika. *The Ethnology notebooks*, 4, (100), 680—690 [in Ukrainian].
- Pekar, A. (1997). Vnutrishnia istoriia. In *Narysy istorii Tserkvy Zakarpattia* (Vol. II.). Rym; L'viv: Misioner [in Ukrainian].
- Purjaieva, H. (2001). *Slovnyk tserkovno-obriadovoï terminolohii*. L'viv: Svichado [in Ukrainian].
- Sviate Pys'mo Staroho ta Novoho Zavitu*. (1989). Pereklad I. Khomenka [in Ukrainian].
- Stankevych, M.Ye. (2006). *Slovnyk ukrains'koho sakral'noho mystetstva*. L'viv: Afisha; Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Solovij, M.M. (1959). Sviati rechi. In *Liturhika dlia ukrains'kykh katolyts'kykh shkil* (Part 1). Toronto: Vydavnytstvo OO Vasylian [in Ukrainian].
- Stankevych, M.Ye. (1993). Systema kompozytsijnykh zakonmironostej. In Antonovych, M.Ye., Zakharchuk-Chuhaj, R.V., & Stankevych, M.Ye. *Dekoratyvno-prykladne mystetstvo* (pp. 243—261). L'viv: Svit [in Ukrainian].
- Stankevych, M. Ye. (2004). Struktury khudozhn'oho tekstu khresta. In *Avtentychnist' mystetstva: Pytannia teorii plastychnykh mystetstv*. Vybrani pratsi (pp. 31—52). L'viv: Spilka krytykiv ta istorykiv mystetstva [in Ukrainian].
- Stankevych, M.Ye. (2002). *Ukrains'ke khudozhnie derevo XVI—XX st.* L'viv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Taranushenko, S. (2011). *Ikonostasy Slobids'koi Ukrainy*. Kharkiv: Kharkivs'kyj pryvatnyj muzej mis'koi sadyby [in Ukrainian].
- Taranushenko, S. (1976). *Monumental'na derev'iana arkhitektura Livoberezhnoi Ukrainy*. Kyiv: Budivel'nyk [in Ukrainian].
- Taras, Ya. (2006). *Ukrains'ka sakral'na derev'iana arkhitektura: Iliustrovanyj slovnyk-dovidnyk*. L'viv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Uvarov', A.S. (1867). Tserkovnyj dyptykh V v'vka. In *Drevnosty; Trudy Moskovskago Arkheolohycheskago Obschestva* (Vol. I, pp. 1—16). Moskva: Typohrafiia Hracheva y Ko u Prechystenskykh' vorot h. Myliakovoï [in Russian].
- Ukrains'ke sakral'ne mystetstvo: tradytsii, suchasnist', perspektyvy (Ukrains'ke sakral'ne mystetstvo XIII—XV stolit')*: materialy tret'oi naukovoï konferentsii. (2001). (L'viv, 4—5 travnia 1995 roku). L'viv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Fedoriv, Yu. (2004). *Poiasnennia tserkovnykh bohosluzhin' i Sviatykh Tajn*. L'viv: Svichado [in Ukrainian].
- Bogdan, M. (1994). *Ottarz — centrum przestrzeni sakralnej. Według prawa Liturgii Posoborowej*. (Praca doktorska). S. I : s. n. [in Polish].
- Forstner, D. (1990). *Świat symboliki Chrześcijańskiej*. Przekład i opracowanie Zakrewska, W., Pachciarek, P. & Turzyński, R.; wybór ilustracji i komentarz Łozińska, T. Warszawa: Instytut wydawniczy [in Polish].
- Gloger, Z. (1958). *Encyklopedia staropolska ilustrowana* (Vol. II.). Warszawa: Wiedza Powszechna [in Polish].
- Gralewski, J. (1939, Kwiecień). *Sztuka zdobnicza. Arkady*, 176—184 [in Polish].
- Montevecchi, B., & Rocca, S.V. (1988). *Supplettille ecclesiastica* I.4. Dizionari terminologici. Centro Di [in Italian].
- Narolewski, T. (1936). *Agnus Dei. Arkady, Rocznik II*, 198—200. Warszawa: Drukarnia Państwa w Warszawie [in Polish].
- Szczaniecki, P. (1962). *Ślužba Boża w dawnej Polsce. Studia o mszy św.* Poznań; Warszawa; Lublin: Księgarnia św. Wojciecha [in Polish].
- Smoliński, J. (1915). Kościół pp. Brygitek, później Wizytek w Lublinie i odkryte malowidła ściennie z XV wieku. In *Sprawozdanie Komisji do badania Historji sztuki w Polsce*

- (Vol. IX, issue III—IV). Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności [in Polish].
- Szysko-Bogusz, A., & Sokołowski, M. (1915). Trzy kościoły hallowe: Olkusz, Krasnik, Kleczków. In *Sprawozdanie Komisji do badania Historii sztuki w Polsce* (Vol. IX, issue I—II, pp. 209—222). Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności [in Polish].
- Żanowiecki, L. (1901). *Barwy liturgiczne w kościele rzymsko-katolickim pod względem historycznym, symbolicznym i estetycznym z 20-ma rycinami chromolitografowanymi*. Petersburg: Nakładem autora; Księgarnia K. Grendyszyńskiego [in Polish].
- Żeliński, C. (1960). *Sztuka sakralna: Co należy wiedzieć o budowie i konserwacji Domu Bożego: podręcznik opracowany na podstawie przepisów kościelnych*. Poznań; Warszawa; Lublin : księgarnia sw. Wojciecha [in Polish].
- Hagia Sophia*. Retrieved from: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%84%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80_\(%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C\)#/media/File:Gaspere_Fossati_Louis_Haghe_Vue_g%C3%A9n%C3%A9rale_de_la_grande_nef,_en_regardant_l%27occident_\(Hagia_Sophia_-_Aya-sofya_Mosque_nave\).jpg](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%84%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80_(%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C)#/media/File:Gaspere_Fossati_Louis_Haghe_Vue_g%C3%A9n%C3%A9rale_de_la_grande_nef,_en_regardant_l%27occident_(Hagia_Sophia_-_Aya-sofya_Mosque_nave).jpg). (Last accessed: 15.05.2018).
- Pistsyna*. Retrieved from: <https://en.wikipedia.org/wiki/Pistsyna> (Last accessed: 15.05.2018) [in Ukrainian].

Oleh Boliuk

FUNCTIONAL, TECTONIC, SYMBOLIC
STRUCTURES OF WOODEN EQUIPMENT
OF THE CHURCH IN THE SPACE
OF THE EUCHARIST'S LITURGY

The system of wooden equipment of the Christian temple is divided into several locations, the definition of which is deter-

mined by the liturgical order of chains, necessary prayers and other religious practices, and economic affairs. A special place is occupied by the space of the Eucharist's liturgy, which coincides with the skirts of the sanctuary and extends to the solea in front of the iconostasis. This space includes the following typological groups of equipment: the main altar, the archbishop, the processional guard, the mountain seat, the altar icon, the altar cross, the blessed cross. In the article selectively considered each of the typological groups of equipment at the level of church-utility, joiner-constructive and figurative-symbolic structures.

Keywords: throne, kivorii, kivoth, processional, mountain place, cross, church, liturgy, equipment, function, tectonics, symbol, structure.

Олег Болюк

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ, ТЕКТОНИЧЕСКАЯ,
СИМВОЛИЧЕСКАЯ СТРУКТУРЫ
ДЕРЕВЯННОГО ОБОРУДОВАНИЯ ЦЕРКВИ
В ПРОСТРАНСТВЕ ЛИТУРГИИ
ЕВХАРИСТИИ

Систему деревянного оборудования христианского храма разделяем на несколько локаций, определение которых обусловлено литургической чинопоследовательностью, требными молитвами и другими религиозными практиками, хозяйственными надобностями. Особое место занимает пространство литургии Евхаристии, которое совпадает с абрисами алтарной части и распространяется к солее перед иконостасом. К этому пространству принадлежат такие типологические группы оборудования: алтарь, дарохранительница, жертвенник, горное место, запрестольная икона, напрестольный крест, благословенный крест. В статье выборочно рассмотрено каждую из типологических групп оборудования на уровне церковно-прикладной, столярно-конструктивной и образно-символической структур.

Ключевые слова: церковь, литургия, оборудование, функция, тектоника, символ, структура.